

Criminological Legal-Sociological Analysis of Street Children's Delinquency (From Family to Society and Industry)

*Zahra Aghababa **Fahim Mostafa zade *** Alireza Mohammadbeyki

* Doctoral student of Criminal Justice and Criminology, Adalat University, Tehran, Iran.
zahra_ghababa@yahoo.com

** Assistant Professor, Criminal and Criminology Department, Adalat University, Tehran, Iran.
fahimmostafazadeh@gmail.com

*** Assistant Professor, Department of Islamic Jurisprudence and Fundamentals, Azad University, Tehran Branch, Center. a.khortab@gmail.com

Received: 17.10.2023

Accepted: 31.10.2023

P.79-92

Abstract

The problem of delinquency and victimization of children and teenagers is one of the important social issues that has been very busy in today's world. Since then, the majority of researchers, sociologists, criminologists, psychologists, psychiatrists and education specialists in the modern countries of the world have been trying to find a solution to prevent crime among children and teenagers. Various opinions have been expressed about the reason for the increase in crime and victimization in our time. Some of the researchers consider the increase in crime in today's world to be one of the specialties of the current civilized societies and they believe that in the same proportion as human beings advance with all their might towards industrial and material progress and development, in the same proportion, breaking the law, delinquency and committing anti-social acts in Industrial societies are expanding and spiritual peace and tranquility are decreasing in such societies. Accordingly, in this article, with the descriptive-analytical method and content analysis, he investigated this important issue in the collection of Islamic penal laws, labor, criminal procedure and protection of children and adolescents, and the most important result of this study is that the examination of the various articles of the above four laws There are complete and progressive rules and regulations in the field of children and adolescents in Iran's legal system, but the most important obstacle is in the implementation process and its guarantees. The most important suggestion is not to enter this group into criminal-punitive proceedings..

Keywords: Street Children, Delinquency, Crime, Family.

Corresponding Autho: Zahra Aghababa - Zahra_ghababa@yahoo.com

Introduction

The problem of delinquency and victimization of children and teenagers is one of the important social issues that has been very busy in today's world. Since the commission of crimes by children and adolescents in large industrialized countries has attracted attention for a long time, therefore, in the developed countries of the world, the majority of researchers, sociologists, criminologists, psychologists, psychiatrists, and education experts are trying to find a way to A solution to prevent crime among children and teenagers has been and is being sought.

Some researchers consider the increase in crime in today's world to be one of the characteristics of the current civilized societies and they believe that in the same proportion as mankind has advanced towards industrial and material progress and development with all its might, in the same proportion to breaking the law, delinquency and committing acts against There has been a social tendency in industrial societies, and spiritual tranquility has decreased in such societies.

Since children are more vulnerable to the phenomenon of delinquency and the probability of being victimized is higher than other people in the society, therefore they need more support. Therefore, the establishment of a suitable differential policy, which does not mean discrimination in the implementation of criminal laws, seems necessary; Because the honorable leaders of Islam used many methods in educating and guiding people according to their special situation and conditions.

In domestic laws, children and teenagers who have been victims need more support, because children who are the future builders of human society are considered to be the most vulnerable members of this society.

The discriminatory policy in domestic laws is manifested in the form of special criminalizations in the field of children's rights and freedoms or in the form of increased punishment for crimes against them. Because criminal law, as a reflection of the basic values of a society, in addition to the cultural-educational role it has in condemning some behaviors, it can play a role as a deterrent and preventive factor in committing some behaviors.

Therefore, the need to adopt and approach to criminal policy requires legislation that is always the main core of criminal policy and determines the type of response to criminal phenomena.

Therefore, in Iranian laws, the age of 9 full lunar years for a girl and 15 full lunar years for a boy is considered as the legal age of puberty, which is also the basis of the age of criminal responsibility, and this issue is the reason for many criticisms regarding the determination This type of minimum age has been used to create criminal responsibility for children, and it is also one of the criticisms towards this age.

The issues supported by the Convention on the Rights of the Child approved in 1989 include the right to life, the right to benefit from a warm family center, the name and surname of the family, education, the right to insurance and the right to work.

According to the Islamic Penal Code, everyone is held responsible for the crime they commit, and the punishment is also personal; As a result, a criminal is a person who commits a crime or has directly or indirectly intervened in its realization, and in other words, a criminal is a person who commits acts contrary to the orders and prohibitions of the legislators.

Family factors are known to be important factors in the delinquency of children and adolescents, as it refers to the sociability and emotional relationships of family members, family control, identification of children with parents, and disintegration of the family with other characteristics of the family, because the family It has an effective role in creating criminal behavior among children and teenagers and even young people.

In their research, criminologists and sociologists have come to the conclusion that family variables such as child-parent relations, discipline and guardianship, and the socio-economic

base of the family have a significant relationship with the crime of children, adolescents and young people.

Other studies in this field show that marital conflicts, separation, and weak guardianship of parents over children are effective in committing crimes against children.

Family disintegration is one of the important factors in the birth of criminal behavior; Because when children lose their parents as a result of divorce, they will also lose their care, guardianship, affection, control and guidance, and therefore the process of socialization of children will face problems; Because single-parent families are not able to be a good role model for their children.

The fact is that child delinquency is one of the major issues of our society; Due to the high tendency of children and especially adolescents and young people to commit crimes, criminologists have focused more on the delinquency of children and adolescents because criminologists believe that the delinquency of children and adolescents should be an important and indicative aspect of creating different types of crimes. Various delinquent behaviors of youth and adults help to consider.

Therefore, it is proper to adopt special measures and laws with the proper approach and aim to reform and guide and prevent the repetition of the crime and the return of these delinquent children to the lap of society and to keep this group away from criminal and punitive proceedings as much as possible. It is better for legislators in the field of criminal law to narrow down criminal responsibility.

The phenomenon of street children is a global and alarming phenomenon. Supporting working children and street children and treating the delinquency of these children, preventing the breeding of criminals and potential criminals of tomorrow, and in fact a criminological criminal policy is considered to be the prevention of committing crimes in the future, because basically those who always commit crimes They are the abused children of yesterday and the professional criminals of today.

Finally, it can be said that despite the fact that there are various legal articles regarding children and adolescents in the set of laws, and the only law that has been specifically approved for the protection of children and adolescents is the Law on the Protection of Children and Adolescents approved in 2019. which is more precise and comprehensive than the previous rules

تحلیل حقوقی - جامعه شناختی جرم شناختی بزه کاری کودکان

خیابانی (از خانواده تا جامعه و صنعت)

* زهرا آقابابا * * * * * فہیم مصطفی زاده * * * * * علیرضا محمدیکی
* دانشجوی دکتری جزا و جرم شناسی، دانشگاه عدالت، تهران، ایران zahra_ghababa@yahoo.com
* استادیار گروه جزا و جرم شناسی، دانشگاه عدالت، تهران، ایران fahimmostafazadeh@gmail.com
* * * * * استادیار گروه فقه و مبانی اسلامی، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز، تهران، ایران a.khortab@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۵

صص: ۷۹-۹۲

چکیده

مسأله بزهکاری و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان از جمله مسائل مهم اجتماعی است که دنیای امروز را شدیداً به خود مشغول داشته است. بیش از یک قرن پیش یعنی از اواخر قرن نوزدهم ارتکاب جرم و جنایت از ناحیه کودکان و نوجوانان در کشورهای بزرگ صنعتی جلب توجه نموده است. از آن هنگام تاکنون در کشورهای مدرن جهان اکثریت محققین، جامعه شناسان، جرم شناسان، روانشناسان، روانپزشکان و متخصصین تعلیم و تربیت برای یافتن راه حلی برای جلوگیری از بروز تبهکاری در میان کودکان و نوجوانان در تکاپو بوده‌اند. درباره علت افزایش بزهکاری و بزه‌دیدگی در روزگار ما عقاید مختلفی ابراز شده است. پاره ای از محققین ازدیاد جرم را در جهان امروز از اختصاصات جوامع متمدن کنونی دانسته و معتقدند به همان نسبی که بشر با تمام توان به سوی ترقی و تکامل صنعتی و مادی پیش تاخته به همان نسبت نیز قانون شکنی، بزهکاری و ارتکاب اعمال ضد اجتماعی در جوامع صنعتی گسترش یافته و از سکون و آرامش معنوی در این گونه اجتماعات کم می‌گردد. بر همین اساس در این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و تحلیل محتوا به بررسی این مهم در مجموعه قوانین مجازات اسلامی، کار، آئین دادرسی کیفری و حمایت از اطفال و نوجوانان پرداخته و مهمترین نتیجه این مطالعه، آنکه بررسی مواد مختلف قوانین چهارگانه فوق نشان از وجود قوانین و ضوابط کامل و مترقی درحوزه کودک و نوجوان در نظام حقوقی ایران داشته اما مهمترین مانع در فرایند اجرایی و ضمانتهای آن است. مهمترین پیشنهاد عدم ورود این گروه، به دادرسی کیفری-تنبیهی است.

واژه‌های کلیدی: کودکان خیابانی، بزه کاری، جرم، خانواده.

نوع مقاله: علمی

۱- مقدمه

متعددی بهره گرفتند. گاه با محبت، گاه با قهر، و زمانی با عفو و اغماض، پیروان و دوستانشان را هدایت و منحرفین را به مسیر صحیح و راه راست ارشاد می نمودند. عمل و روش این اولیای بزرگ در حقیقت روش های اجرایی تربیتی برای پیروان آنهاست. در قوانین داخلی نیز، کودکان و نوجوانان بزه دیده نیاز به حمایت بیشتری

کودکان در برابر پدیده بزه کاری آسیب پذیرترند و احتمال بزه دیده واقع شدنشان بیشتر از سایر افراد در جامعه است، از این رو به حمایت بیشتر احتیاج دارد. این سیاست به معنای تبعیض در اجرای قوانین کیفری نیست؛ به همین سبب پیشوایان گرامی اسلام، در تربیت و هدایت افراد به فراخور موقعیت و شرایط خاص خود آنان، از روش های

نویسنده عهده‌دار مکاتبات: زهرا آقابابا Zahra_ghababa@yahoo.com

۲-۲- کودک در حقوق ایران و بین الملل

در حقوق ایران برای دختر، سن ۹ سال تمام قمری و برای پسر، ۱۵ سال تمام قمری به عنوان سن بلوغ شرعی در نظر گرفته شده که مبنای سن مسئولیت کیفری نیز هست و همین مسئله سبب ورود انتقادات فراوان نسبت به تعیین این نوع حداقل سن جهت مسئولیت کودکان گردیده است، و نیز یکی از انتقادات نسبت به این سن است. البته بعداً قانون حمایت از کودکان و نوجوانان کلیه افرادی را که به سن هجده سال تمام شمسی نرسیده اند مشمول حمایت از این قانون قرار داده است، اما این موضوع تغییری در سن مسئولیت کیفری آنان ایجاد نکرده است. در فصل سوم قانون اساسی که بحث حقوق ملت مطرح شده است به طور خاص هیچ بحثی درباره‌ی کودک عنوان نشده است. در اصل ۲۰ قانون اساسی همه‌ی ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون با رعایت موازین اسلامی قرار گرفته‌اند. در قانون اساسی به عنوان قانون مادر هیچ ماده‌ای به طور مشخص در مورد کودکان وجود ندارد و حق حیات، مسکن، کار و آموزش و پرورش رایگان با عبارت هر فرد آغاز می‌شود و در واقع هیچ مصداقی تحت عنوان حقوق کودک در قانون اساسی نداریم اما در تفسیر کلی می‌توانیم کودکان را نیز مشمول این اصل بدانیم، شایان ذکر است که بیان کنیم در قانون اساسی در برخی موارد دولت موظف به انجام اقداماتی برای کودکان است از جمله تعلیم و تربیت کودک، آموزش قبل از دبستان تا سطح آموزش عالی به طور رایگان، بهداشت کودکان و استفاده از خدمات پزشکی و درمانی و بهره‌مندی کودک از تغذیه، واکسیناسیون به موقع، تفریح و حق کار از جمله وظایفی است که در قانون اساسی برعهده دولت گذاشته شده است.

باید گفت که مباحث مورد حمایت کنوانسیون حقوق کودک مصوب سال ۱۹۸۹ شامل حق حیات، حق بهره‌مندی از قانون گرم خانواده، نام و نام خانوادگی، آموزش و پرورش، حق بیمه و حق کار از جمله این موارد است. حق حیات را می‌توان به قبل از تولد و پس از تولد تقسیم کرد؛ بر طبق ماده ۹۵۷ قانون مدنی، کودک حتی اگر پس از تولد یک ثانیه زنده باشد از تمام حقوق مدنی برخوردار است.

مجمع عمومی سازمان ملل متحد، در اجلاس بیستم نوامبر ۱۹۵۹ اعلامیه جهانی حقوق کودک را در یک مقدمه و ده ماده به تصویب رساند، در قسمتی از مقدمه این اعلامیه چنین آمده است: «این اعلامیه حقوق کودک را با این هدف که ایام کودک توأم با خوشبختی بوده و کودک از حقوق و آزادی‌هایی که در پی خواهد آمد، به خاطر خود و جامعه‌اش بهره‌مند

دارند، زیرا کودکان که آیندگان جامعه بشری هستند از آسیب پذیرترین اعضای این جامعه محسوب می‌شوند. به همین جهت است که مصلحان بشریت از دیرباز تاکنون همواره در حمایت و مراقبت از آنان پیشگام بوده‌اند. این حمایت از طریق اتخاذ یک سیاست افتراقی صورت می‌گیرد. سیاست افتراقی در قوانین داخلی به صورت جرم انگاری‌های خاص در حوزه‌ی حقوق و آزادی‌های کودکان یا به صورت تشدید مجازات جرایم علیه آنان متجلی می‌شود. زیرا حقوق کیفری به عنوان منعکس کننده ارزش‌های بنیادین حاکم بر یک جامعه، علاوه بر نقش آموزشی_فرهنگی که در تقبیح برخی رفتارها دارد، می‌تواند به عنوان عاملی باز دارنده و پیشگیرانه در ارتکاب برخی رفتارها ایفای نقش کند. از این رو ضرورت اتخاذ و رویکرد سیاست جنایی تقنینی که همواره هسته‌ی اصلی سیاست جنایی و تعیین کننده نوع پاسخ در قبال پدیده‌های مجرمانه می‌باشد در قبال بزه دیدگی کودکان در راستای اعمال سیاست‌های حمایتی مطابق با معیارهای بین‌المللی، یکی از مباحث مهم جامعه می‌باشد.

۲- مفاهیم و مبانی

۲-۱- تعریف کودک

از نظر عرف، دوره کودکی پس از نوزادی شروع و تا رسیدن به سن قانونی ادامه می‌یابد. حد فاصل میان نوزادی و نوجوانی را عرف عام دوره‌ی کودکی می‌گویند. علماء حقوق ذیل کلمه صغیر می‌گویند: پسر و دختری که به بلوغ شرعی نرسیده است از محجورین است، به محض رسیدن به بلوغ، حجر او محو می‌شود، بدون این که احتیاج به صدور حکم از سوی حاکم شرع باشد، اگر پیش از بلوغ به حدی رسد که دارای تمیز باشد او را صغیر ممیز گویند [۶] اگر این ویژگی‌ها در کسی به منصفه ظهور و مشاهده نرسد کودک است و الا نوجوان یا جوان خواهد بود. و نیز گفته شده که صغار جمع صغیر است و در اصطلاح «صغیر» به کسی گفته می‌شود که از نظر سن به نمو جسمانی و روحی لازم برای زندگانی اجتماعی نرسیده باشد [۲].

بنابراین مقطعی از عمر انسان به دوره کودکی اختصاص دارد، هر چند که از لحاظ عرفی و حقوقی مرز دقیقی برای آن تعیین نشده است. چون اوضاع شرایط محیطی، وراثتی و تغذیه در آن مؤثر است. اما با پیدایش یکی از حالات فوق انسان از وضعیت کودکی خارج و به دوره‌ی نوجوانی و جوانی وصل می‌گردد.

هردوی آنها یا استفاده از کار او به شخص دیگری تسلیم شود، ممنوع است. این شکل از بدترین اشکال کار کودک به شمار می آید و همچنین براساس نظر سازمان بهداشت جهانی، عنوان کودک به افرادی گفته می شود که سن آنها کمتر از ۱۸ سال باشد [۱].

۲-۳- بزهکار

بزه یا جرم از نظر لغوی به معنای خطا و جور می باشد [۱۲]. در حقوق جزای عصر ما عامل وقوع جرم بر اثر پیشرفت های جرم شناسی مورد توجه قرار گرفته و هر کس در قبال جرمی که مرتکب می شود مسئول شناخته می شود و مجازات نیز جنبه شخصی دارد در نتیجه بزهکار کسی است که مرتکب جرم شده یا در تحقق آن به طور مستقیم یا غیر مستقیم مداخله داشته است و به عبارت دیگر مجرم کسی است که فعلی مغایر با اوامر و نواهی قانون گذاران مرتکب شود [۱۵].

۳- عوامل به وجود آمدن کودکان خیابانی

بررسی سیر تاریخی پدیده کودکان خیابانی در جهان و ایران نشان می دهد این پدیده ریشه تاریخی دارد. با وقوع انقلاب صنعتی در قرن ۱۸ سیر هجوم روستاییان به شهرها برای کار در کارخانه ها و درآمد بیشتر آغاز شد. این امر موجب حاشیه نشینی برخی از افراد جامعه شد که یا بیکار ماندند یا به جهت عائله مندی و عدم مهارت کافی درآمد مناسبی پیدا نکردند. در این شرایط کودکان متکدی قارچ گونه در شهرهای بزرگ رشد و نمو یافتند. برای کودکان کار و خیابان که مجبور به امرار معاش هستند، چند مسئله وجود دارد. کودکان کار و خیابان در شهرهای بزرگ به ویژه کلانشهر تهران، عموماً کودکان مهاجری هستند که در حاشیه های شهری، بافت های فرسوده و مناطق کم برخوردار سکونت دارند، و بخش زیادی از این کودکان از کشورهای همسایه (افغانستان و پاکستان و ...) هستند که معمولاً پدر یا مادر یا هر دوی آنها تابعیت افغانی دارند. تعدادی از این کودکان نیز حاصل ازدواج زوج ایرانی و افغانی هستند. از آنجا که برای این کودکان و خانواده ها محدودیت های قانونی متعددی وجود دارد و به دلیل فقر مجبور به امرار معاش از طریق کار در خیابان می شوند. از سوی دیگر در خصوص مباحث مربوط به سرپرستی، این کودکان بیشتر در معرض طلاق والدین قرار دارند. از این منظر به دلیل خلأها و مشکلات قانونی در حوزه سرپرستی این کودکان به مقدار بیشتری از این مسئله دچار آسیب می شوند. همچنین در این خانواده ها به دلیل فقر، نبود آموزش کافی و استرس های روانی

شود، رسماً به آگاهی عموم می رساند... و در پی آن پس از گذشت سی سال (سال ۱۹۸۹) به منظور تکمیل و در نظر گرفتن حقوق و امتیازات بیشتر برای کودکان، این مجمع، «کنوانسیون حقوق کودک» را تصویب کرد. در دیباچه این کنوانسیون به اهداف، تاریخچه و علل تصویب آن چنین اشاره شده است: «با اعلام پذیرش اعلامیه جهانی حقوق بشر از سوی سازمان ملل متحد و تضمین بهره مندی تک تک افراد بشر از حقوق مندرج در آن به دور از وابستگی های نژادی، جنسی، مذهبی، فرهنگی، سیاسی، مالی، قومی و یا هرگونه تبعیض دیگری و با توجه به اینکه سازمان ملل متحد در اعلامیه جهانی حقوق بشر به رعایت حقوق ویژه کودکان و حمایت آنها تأکید کرده است. مقصود از کودک در کنوانسیون حقوق کودک افراد زیر ۱۸ سال می باشد [۴]. البته لازم به ذکر است که کنوانسیون در ادامه ماده ۱ بیان می دارد: «مگر اینکه طبق قانون قابل اجرا درباره کودک، سن کودک کمتر تشخیص داده شود» مفهوم این عبارت آن است که در کنوانسیون، علاوه بر اینکه سن مشخصی برای پایان دوران کودکی تعیین شده است به این نکته نیز توجه گردیده است که امکان دارد پایان دوران کودکی در برخی قوانین داخلی، متفاوت و مشخصاً کمتر از ۱۸ سال باشد. بر پایه این ماده نکات ذیل را می توان مورد توجه قرار داد:

اولاً: این ماده از کنوانسیون صرفاً کودک را از منظر خود تعریف کرده است و آن را به صورت کلی و بدون قید مطرح نکرده است و لذا نباید بیش از آن تعمیم داده شود. ثانیاً: خود ماده مورد اشاره دارای برخی نواقص و خلاءهاست منجمله اینکه مشخص نکرده است آیا از بدو تولد یا پیش از آن کودک مشمول عنوان مورد حمایت کنوانسیون قرار می گیرد امری که تصریح به آن می توانست بسیار راهگشا باشد و مانع تفاسیر گوناگون متعارض گردد.

ثالثاً: ماده یکم کنوانسیون ۱۹۸۹ حقوق کودک، زیر سن ۱۸ سال بودن را در صورتی سبب اطلاق واژه ی کودک می شمارد که استثناء ذکر شده یعنی «به موجب قانون قابل اعمال کمتر از آن سن بلوغ شمرده نشود» را نتوان یافت؛ لذا این معیار بر حسب قوانین مختلف قابلیت انعطاف پیدا می نماید و می تواند خود را با قوانین مختلف کشورهای گوناگون تطبیق یابد.

در تشریح بند "د" ماده ۱ پروتکل الحاقی منع بردگی و برده فروشی و عملیات و دستگاه های مشابه بردگی مصوب ۱۳۲۷/۱۲/۰۳ (مصوب ۲۵ سپتامبر ۱۹۲۶ ژنو)، چنین مقرر می دارد: " هرگونه رسوم و ترتیباتی که به موجب آن، کودک یا فرد غیربالغ (کمتر از ۱۸ سال) توسط یکی از والدین خود یا

ضعیف والدین بر فرزندان بر تحقق جرم بر فرزندان مؤثر است. در این رابطه، مقوله معروفی وجود دارد که در جامعه، قانون و در خانواده، مهر و محبت حاکمیت می‌کند.

«ساترلند» معتقد است که جرم در اثر خطای خانواده تحقق پیدا می‌کند، خانواده‌ای که قادر به آموزش ارزش‌ها و هنجارها به فرزندان خود نبوده‌اند. به نظر ساترلند نگرانی‌ها و نیازهای ارضاء نشده در افراد عادی و مجرم شبیه به هم است و تنها روش یادگرفته شده واکنش به این نگرانی‌ها و محرک‌ها در آنان متفاوت است و خانواده به عنوان محیط یادگیری اولیه فرزندان بر جرم مؤثر است.

گسیختگی خانوادگی یکی از عوامل مهم در تولد رفتار مجرمانه است؛ زیرا هنگامی که فرزندان والدین خود را در اثر طلاق از دست می‌دهند، همچنین مراقبت، سرپرستی و کنترل و راهنمایی‌های آنان را از دست خواهند داد. گسیختگی خانوادگی، فرآیند جامعه پذیری فرزندان را با مشکل مواجه خواهد کرد؛ زیرا خانواده‌های تک والدی قادر نیستند الگوی مناسبی برای فرزندان خود باشند.

۳-۲- عوامل ارتکاب جرم در جامعه

ارتکاب جرم و بزهکاری، از مهم‌ترین پدیده‌های حیات انسانی تلقی می‌شود که علل و عوامل متعدد و با سهمی متفاوت در بروز آن نقش دارند. به عنوان مثال رابطه مستقیمی فی‌مابین وضعیت شغلی و تحصیلی والدین و درآمد خانواده است و همچنین رابطه مستقیمی بین نظارت والدین و دلبستگی فرزندان به خانواده با بزهکاری فرزندان دیده می‌شود.

جامعه انسانی و روابط اجتماعی بر اساس نظم اجتماعی و به واسطه هنجارهای اجتماعی اداره و تنظیم می‌شود. هنجارهای اجتماعی، الگوها و شیوه‌های رفتار و قواعد تعیین‌کننده کنش متقابل میان مردم هستند که پیروی از آنها موجب تعادل و نظم در جامعه می‌گردد.

یک هنجار تعیین می‌کند که فرد در شرایط گوناگون چه رفتاری باید یا نباید داشته باشد. در این میان، یکی از مسائل اجتماعی برآمده از ناهم‌نوایی، بروز رفتار انحرافی است که همانند فقر، جهل و بیماری همواره در جوامع انسانی حضوری چشمگیر داشته و گستره وسیع و انواع مختلفی را پوشش می‌دهد که بزهکاری نوجوانان از مهمترین آن‌هاست. مسئله بزهکاری کودکان و نوجوانان از دیرباز در جامعه بشری مورد توجه اندیشمندان است و هم‌اکنون نیز، از مباحث عمده بسیاری از اندیشمندان است.

مروری بر کثرت جرایم در جهان و در کشور ایران، گویای این واقعیت است که بزهکاری یکی از مسائل عمده جامعه ما است؛

اجتماعی، خشونت علیه کودکان و کودک آزاری به مقدار بیشتری حضور دارد و همین مسئله نیز به عنوان یک ریسک فاکتور عمده بحث سرپرستی و یا بدسرپرستی عمل می‌کند. مسئله دوم، مسئله طلاق‌های منشعب شده از اعتیاد است. در نتیجه اعتیاد، پدران و مادرانی خواهیم داشت که مستعد خشونت علیه کودکان هستند، خشونت فیزیکی، عاطفی، کلامی دارند و در تربیت فرزندان دچار غفلت و بی‌توجهی هستند. عملاً از این چنین والدینی با عنوان بدسرپرست نام برده می‌شود. پر واضح است که این سبک رفتاری به نتایج مثبتی منجر نخواهد شد. در نبود سرپرست، مسئله دیگری هم دخیل است. بسیاری از کودکان، کودکان سرراهی یا کودکان فاقد والدین هستند که معمولاً در کنار پدربزرگ و مادر بزرگ‌ها و یا افراد دیگر رشد و زندگی کرده‌اند و بعد از ورود به سنین بالاتر و پررنگ شدن مسائل اقتصادی برای آنان، مجبور به کار در خیابان می‌شوند. مسئله سوم، تک سرپرستی است؛ به این معنا که به دلیل طلاق والدین و یا غیبت پدر یا مادر، کودک مجبور به زندگی در کنار فقط یکی از والدین است به ویژه کودکانی که با مادر به تنهایی زندگی می‌کنند به دلیل وضعیت نامناسب اشتغال زنان سرپرست خانوار و فقر منشعب از آن این کودکان نیز آسیب‌پذیر هستند و مجبور به کار در سنین پایین می‌شوند.

۳-۱- عوامل ارتکاب جرم در خانواده

عوامل خانوادگی که به جامعه پذیری و روابط عاطفی اعضای خانواده، کنترل خانوادگی، همانندسازی فرزندان با والدین و گسیختگی خانواده با سایر ویژگی‌های خانواده ارجاع داده می‌شود، نقش مؤثری در ایجاد رفتار مجرمانه میان کودکان و نوجوانان و حتی جوانان دارد. تحقیقات درباره خانواده به عنوان یکی از کارگزاران جامعه پذیری برای رفتار کودکان، نوجوانان و جوانان، سابقه تاریخی نسبتاً طولانی دارد.

جرم‌شناسان و جامعه‌شناسان در پژوهش‌های خود به این نتیجه رسیده‌اند که متغیرهای خانوادگی نظیر: روابط فرزند-والدین، تقلیدهای خانوادگی، انضباط و سرپرستی و پایگاه اقتصادی- اجتماعی خانواده با جرم کودکان، نوجوانان و جوانان ارتباط معناداری دارد. «هیرشی» یکی از جرم‌شناسان سرشناس حوزه جرم‌شناسی در آزمون نظریه کنترل اجتماعی دریافت که افزایش تقلید کودکان، نوجوانان و جوانان به والدین و گذران بیشتر اوقات فراغت فرزندان با خانواده، گرایش فرزندان را به جرم کاهش می‌دهد.

مطالعات دیگری که در این حوزه صورت گرفته است نشان می‌دهد که تضادهای زناشویی، گسیختگی و سرپرستی‌های

به عبارت بهتر و ساده تر، اگر در اثر یک خسارت قطعی آسیب به شخصی وارد آمده باشد و اکثر جامعه نیز به این مسئله اذعان داشته باشند؛ آن شخص یک «بزه‌دیده» به شمار می‌آید.

طبق سند بین‌المللی حمایت از قربانیان خشونت نیز، «بزه دیده شخصی است که به طور فردی یا گروهی متحمل خسارت، بویژه در زمینه‌های مربوط به آسیب به تمامیت جسمی و روانی، صدمه معمولی، خسارت مالی و وارد شدن لطمه بزرگ و سنگین به حقوق اساسی او می‌باشد.

۵- مسئولیت مدنی دولت در قبال کودک آزاری

طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی کودک‌آزاری عبارت است از هر گونه بدرفتاری فیزیکی یا عاطفی، سوءاستفاده جنسی، غفلت یا رفتار همراه با بی‌توجهی یا استثمار تجاری یا سایر انواع استثمار که منجر به آسیب واقعی یا احتمالی به سلامت، بقا، رشد یا کرامت کودک در زمینه روابط یا مسئولیت، اعتماد یا قدرت شود.

معمولاً کودک آزاری محصول نابسامانی‌های خانوادگی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی حاکم بر روابط موجود در جامعه است، و به نوعی کودک آزاری به رفتارهایی اطلاق می‌شود که مغایر با هنجارهای اجتماعی و قانونی جامعه است. بنابراین نهادهای دولتی به جهت حمایت، نظارت، تنبیه و آموزش در مقابل این کودکان که قشر آسیب‌پذیر جامعه به شمار می‌آیند، مسئول هستند. از این رو دستگاه‌های قانون‌گذار که واضع قانون می‌باشند موظف گردیده‌اند که مسئولیت‌هایی را در جهت حفظ، نگهداری و اصلاح این دسته از کودکان بر شمرده و تعریف نمایند؛ که این مسئولیت‌ها در نتیجه تعامل و مساعدت و همکاری سایر دستگاه‌های قضایی در باب حضانت، ولایت و سرپرستی برای این کودکان تعریف شده است، از سوی دیگر به جهت پذیرش و عضویت دولت ایران در کنوانسیون حقوق کودک مسئولیت‌هایی برای او در مقابل کودکان تعریف و مصوب گردیده است، که در این قسمت به ذکر مواردی از آنها می‌پردازیم:

۵-۱- مسئولیت مدنی دولت در برابر آزار کودکان از راه

تکدی‌گری

اطفال به لحاظ کمی سن و ناتوانی از دفاع در مقابل مجرمان بزرگسال در معرض بهره‌کشی و سوء استفاده قرار می‌گیرند. یکی از این بهره‌گیری‌ها تکدی‌گری می‌باشد.

قانون‌گذار با جرم جلوه دادن آن برای دولت مسئولیت‌هایی تعریف کرده است. از طرفی کودکانی که مورد بهره‌کشی از این

به دلیل گرایش بالای کودکان و بویژه نوجوانان و جوانان به انجام و اعمال بزه، جرم شناسان بیشتر بر روی بزهکاری کودکان و نوجوانان متمرکز شده‌اند زیرا جرم شناسان معتقدند که بزهکاری کودکان و نوجوانان را باید جنبه‌ای مهم و شاخص از آن چه به ایجاد انواع مختلف رفتارهای بزهکارانه جوانان و بزرگسالان کمک می‌کند در نظر گرفت.

۳-۳- علل بزهکاری

یکی از نخستین انسان شناسان فرانسوی، «بروکا» مدعی کشف ویژگی‌هایی در جمجمه و مغز بزهکاران گردید که آن‌ها را افراد پیرو قانون متمایز می‌ساخت. جرم شناس ایتالیایی به نام سزار لومبروزو، که در سال‌های دهه ۱۸۷۰ کار می‌کرد، ادعا می‌نمود که بعضی افراد با تمایلات بزهکارانه متولد می‌شوند و در حقیقت روی آوردن به بزهکاری در آن‌ها؛ نوعی بازگشت به اصل یا انسان ابتدایی تر است. او معتقد بود انواع بزهکاران را می‌توان از روی شکل جمجمه تشخیص داد. لومبروزو می‌پذیرفت که یادگیری اجتماعی می‌تواند بر تکامل تمایلات بزهکارانه اثر بگذارد اما بزهکاران را از نظر زیست شناختی ناقص می‌دانست.

«ریچارد داگدیل» برای بررسی رفتار بزهکارانه به شجره‌نامه‌های خانوادگی توجه نشان داد تا تفاوت در تمایلات ارثی نسبت به بزهکاری را نشان بدهد. اندیشه ارتباط میان ساختمان زیستی و بزهکاری در مطالعات ویلیام شلدن در سال ۱۹۴۰ از سر گرفته شد. شلدن سه نوع اصلی ساختمان بدنی انسان را متمایز کرد و مدعی گردید که یکی از آنها مستقیماً با بزهکاری ارتباط دارد. شلدن نوشت که افراد دارای ماهیچه قوی و فعال بیش از افرادی که دارای ساختمان بدنی لاغر یا افراد چاق؛ احتمال دارد که بزهکار شوند.

مطالعات دیگری که جان گولک انجام داد یافته‌های نسبتاً مشابهی را تأیید کرد. آرتون هوربرت تمایلات بزهکارانه را با گروه خاصی از کروموزوم‌ها در توارث ژنتیکی مربوط ساخته است. هوربرت ادعا کرده است که بزهکاران یک کروموزوم Y اضافه داشته‌اند. براساس فرضیه هوربرت، ساختمان ژنتیک افراد در تحریک‌پذیری و پرخاشگری آن‌ها نقش دارد.

۴- بزه‌دیدگی

بزه دیده به شخصی گفته می‌شود؛ که به خاطر وضعیت و موقعیت خاص، متحمل پی‌آمدهای دردآور و مشقت باری می‌شود که عواملی با ریشه‌های فیزیکی، روانی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و حتی طبیعی دارد.

پایه نظریه خطر و تقصیر، هرگاه والدین از کودکان سوء استفاده نمایند یا در حضانت و نگهداری کودکان تقصیر کنند و کودکان در معرض خطر جسمانی و اخلاقی قرار گیرند، دولت مسئول حمایت از کودکان است. چون تأمین امنیت برای همه افراد جامعه به عهده دولت است.

۵-۲- مسئولیت مدنی دولت در برابر بهره‌کشی از

کودکان در جرایم مواد مخدر

طبق ماده ۳۳ اعلامیه جهانی حقوق کودک در مجمع عمومی سازمان ملل متحد: کودکان باید در مقابل استفاده از مواد مخدر و شرکت در تولید و توزیع آن محافظت شوند. امروزه جرایم قاچاق، توزیع، استعمال و نگهداری و ... مواد مخدر در کشورهای جهان معضل شناخته شده است؛ علی‌رغم اقدامات صورت گرفته بین‌المللی و داخلی آثار مخرب و ویران‌گر این مواد روند صعودی طی می‌کند. مشارکت کودکان در جرایم مرتبط با مواد مخدر با اعتیاد والدین و یا اقدام به قاچاق توسط والدین آغاز می‌شود.

از آنجایی که فروش مواد مخدر دارای سود فراوان است لذا قاچاقچیان سعی می‌کنند که نوجوانان و جوانان را به آن معتاد سازند تا بدین وسیله هم خود از لحاظ جنسی از آنها ممتنع شوند و هم به وسیله آنها جنس خود را به فروش برسانند. از طرف دیگر قاچاقچیان مواد مخدر، اطفال معصوم و بی‌گناه و معمولاً کودکان خیابانی را اغفال و با شرکت و همدستی آنان به فعالیت‌های نامشروع خود ادامه می‌دهند و مطمئن هستند که اطفال در صورت ارتکاب جرم از پرداخت جزای نقدی معاف و محکومیت‌های طولی‌المدت در مورد آنها اجرا نخواهد شد [۱۵].

معمولاً اطفالی که مورد بهره‌کشی در مواد مخدر قرار می‌گیرند، به لحاظ شرایط زندگی خاص و همچنین به جهت آسیب‌پذیر بودن و قرار گرفتن در موقعیتی که مبین یک نوع حالت خطرناک در وجود آنان می‌گردد «اطفال در معرض خطر» نامیده می‌شوند. به همین دلیل سازمان ملل متحد توصیه‌هایی به کشورهای عضو دارد، و چون این کودکان از طریق گرایش به اعتیاد و همچنین فعالیت در توزیع مواد مخدر در خطر قرار می‌گیرند؛ پس طبق نظریه خطر برای این نوع افراد، دولت هم مسئولیت برای رفع خطر از آنان دارد و هم حفاظت از جان و سلامت این افراد به عهده دولت است. از این رو در قانون مسئولیت‌هایی برای دولت در نظر گرفته شده است که به شرح ذیل است:

در ماده ۳۵ قانون مبارزه با مواد مخدر الحاقی ۱۳۸۹ وادار کردن افراد کمتر از هجده سال به ارتکاب جرایم مواد مخدر

باب قرار می‌گیرند، در معرض خطر هستند. به همین دلیل دولت مسئولیت‌هایی را برای خود در قبال آنان قرار داده است. در بند ۴ ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی اصلاحی ۱۳۷۶/۸/۱۱ مجلس شورای اسلامی هرگونه سوء استفاده از طفل یا اجبار او به ورود در مشاغل ضد اخلاقی مانند فساد و فحشاء و تکدی-گری و قاچاق یکی از مواردی دانسته شده است که به موجب آن می‌توان حکم به عدم مواظبت و یا انحطاط اخلاقی ولی یا سرپرست طفل داد. مطابق صدر ماده موصوف، محکمه اجازه یافته تا بر مبنای تقاضای اقربای طفل یا قیم وی یا رئیس حوزه قضایی، تصمیم مقتضی در خصوص طفل اتخاذ نماید. همچنین برای تقویت نظر فوق می‌توان به وحدت ملاک ماده ۱۶ قانون اقدامات تأمینی مصوب ۱۳۳۹ (که در حال حاضر منسوخ است) نیز استناد نمود که مطابق آن هر کس با سوء استفاده از وظایف نظارت یا قیمومت یا اعمال حق ولایت مرتکب جرمی شده و به موجب آن به حبس محکوم گردد، به نحوی که او را برای انجام وظایفش غیرصالح سازد، دادگاه می‌تواند حکم به محرومیت او از حق قیمومت یا اعمال حق ولایت بدهد. البته همان گونه که گفته شد قانون اقدامات تأمینی در حال حاضر نسخ صریح شده و ماده ای معادل ماده ۱۶ قانون اقدامات تأمینی سال ۱۳۳۹ در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ پیش بینی نشده است.

یا این که والدین یا سرپرستان قانونی را در نتیجه سوء استفاده از اطفال خویش برای تکدی‌گری بموجب ماده ۷۱۳ قانون مجازات اسلامی تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ که محکومیت جزایی حبس از سه ماه تا دو سال را دارد محکوم کرد. ماده ۷ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ نیز مقرر داشته است: هر یک از والدین، اولیاء یا سرپرستان قانونی طفل و نوجوان و تمام اشخاصی که مسؤولیت نگهداری، مراقبت و تربیت طفل را برعهده دارند، چنانچه برخلاف مقررات قانون تأمین وسایل و امکانات تحصیل اطفال و جوانان ایرانی مصوب ۱۳۵۳/۴/۳۰ از ثبت‌نام و فراهم کردن موجبات تحصیل طفل و نوجوان واجد شرایط تحصیل تا پایان دوره متوسطه امتناع کنند یا به هر نحوی از تحصیل او جلوگیری کنند، به انجام تکلیف یادشده و جزای نقدی درجه هفت قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شوند.

پس در مواد قانونی مثل ۷۱۳ قانون مجازات اسلامی تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ و نیز ماده ۷ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مسئولیت برای دولت در مقابل کودکان تعیین گردیده است و همچنین در ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی دولت به عنوان مدعی و حمایت‌کننده از کودک شناخته شده است. بر

خلال این معاینات، پزشک مسئول باید نظر خود را درباره مناسب بودن نوع کار با توان کارگر نوجوان اعلام دارد.

همچنین بموجب ماده ۸۱ از قانون کار که بیان می دارد: کارگران نوجوان را نمی توان در مشاغلی که از نظر جسمی یا عاطفی و اخلاقی زیانبار هستند به کار گمارد.

و نیز در ماده ۸۴ از قانون کار آمده است: ساعات کار روزانه کارگران جوان نیم ساعت کمتر از ساعت کارگران بزرگسال است.

و ماده ۸۲ قانون کار بیان می کند که: کارگران نوجوان مجاز به اضافه کار، کارهای زیانبار و خطرناک، کار شبانه بین ساعات (۱۰ شب تا ۶ بامداد) نیستند و نباید بدون کمک وسایل مکانیکی بیش از حد مجاز بار حمل کنند.

نکته دیگر آنکه، بموجب مواد ۸۲ و ۸۳ قانون کار مجازات‌هایی برای کسانی که از این مقررات تخلف می کنند پیش بینی شده است. همچنین در مواد ۵ و ۶ از قانون کار به غیر از این مقررات که مربوط به کار کودکان می شود، آمده است که کودکان از همان مزایا و حمایت‌هایی برخوردارند که به کارگران بزرگسال تعلق می گیرد. بنابراین قانون کار از کارگران نوجوان در برابر تبعیض، کار اجباری و استثمار حمایت می کند.

کار کودک به فعالیت‌هایی اطلاق می شود که به لحاظ روانی، جسمی، اجتماعی یا اخلاقی خطرناک و آسیب‌رسان باشد. و مزاحم تحصیل کودک باشد مثلاً باعث محروم ساختن وی از رفتن به مدرسه یا مجبور کردن وی به ترک تحصیل یا ملتزم کردن او به گذراندن مدرسه ضمن کار سنگین و طولانی باشد. کار کودکان در جهان همیشه به عنوان یک معضل اجتماعی مطرح بوده و به ویژه که برخی از کشورها کودکان را مجبور به انجام کارهای سخت و طاقت‌فرسا می نماید که باید اذعان نمود در برخی از نقاط پیشرفته جهان امروزه کودکان مورد سوء استفاده‌های مختلف از سوی افراد، گروه‌ها و جریان‌های ضد بشری قرار می گیرند.

این دسته از کودکان، ضعف و آسیب‌پذیری را در برابر همه نوع سوء استفاده مالی، عاطفی و جنسی دارند و منابع استثمار کننده این کودکان به همان اندازه متعدد و بی شمار است که میزان تماس‌های استثمارکنندگان با مشتریان، استخدام کنندگان و سایر کودکان و دوستان خود دارند.

براساس ماده ۱۶ قانون کار مصوب سال ۱۳۳۷ به کار گماردن اطفال کمتر از ۱۲ سال حتی به عنوان کارآموزی ممنوع بود.

طبق ماده ۷۹ قانون کار، حداقل سن کار کودک ۱۵ سال است. لیکن در قانون حمایت از کودکان صرفاً به کارگیری

نظیر مصرف مواد مخدر یا ارتکاب هر یک از جرایم موضوع این قانون، سبب تشدید مجازات دانسته شده است. مطابق این ماده: هر کس اطفال و نوجوانان کمتر از هجده سال تمام هجری شمسی و افراد محجور عقلی را به هر نحو به مصرف و یا به ارتکاب هر یک از جرائم موضوع این قانون وادار کند و یا دیگری را به هر طریق مجبور به مصرف مواد مخدر یا روان گردان نماید و یا مواد مذکور را جبراً به وی تزریق و یا از طریق دیگری وارد بدن وی نماید به یک و نیم برابر حداکثر مجازات قانونی همان جرم و در مورد حبس ابد به اعدام و مصادره اموال ناشی از ارتکاب این جرم محکوم می شود. در صورت سایر جهات از جمله ترغیب، مرتکب به مجازات مباشر جرم محکوم می شود.

همچنین در ماده ۵ آئین‌نامه پیشگیری از اعتیاد، درمان معتادان به مواد مخدر و حمایت از افراد در معرض خطر اعتیاد مصوب ۱۳۷۸/۲/۱۴ به منظور پیشگیری از اعتیاد دانش‌آموزان و وظایفی را برای وزارت آموزش و پرورش در نظر گرفته است، که این وظایف به شرح زیر است:

- ارائه و اجرای طرح‌هایی به منظور پیش‌گیری از اعتیاد و آلودگی به مواد مخدر و افزایش آگاهی‌های پرسنل.

- شناسایی دانش‌آموزان در معرض خطر.

- شناسایی دانش‌آموزان معتاد و مصرف‌کننده و توزیع‌کننده.

- فراهم آوردن زمینه اجرای برنامه‌های آموزشی، فرهنگی و تبلیغاتی.

- اجرای برنامه‌های فرهنگی و گسترش مراکز مشاوره‌ای.

- تهیه و انتشار بروشورهای تبلیغاتی به منظور آگاهی دانش‌آموزان از اثرات مواد مخدر [۹].

۵-۳- مسئولیت دولت در برابر سوء استفاده از کودکان در کار

کنوانسیون حقوق کودک در ماده ۳۲ ضمن به رسمیت شناختن حمایت از کودکان در برابر بهره‌کشی اقتصادی در کشورها، دولت‌ها را به انجام اقدامات لازم در جهت تضمین اجرای این حق مکلف ساخته و به برخی از اقدامات در زمینه کار کودک اشاره کرده است؛ که به شرح ذیل است:

ماده ۷۹ قانون کار حداقل سن برای استخدام را ۱۵ سال مقرر می کند. در ضمن بموجب ماده ۱۷۶ قانون کار مصوب ۱۳۶۹ مجازات‌هایی را هم برای کارفرمایانی که به استخدام کودکان زیر ۱۵ سال مبادرت می‌ورزند معنی نکرده است.

به علاوه در قانون کار، کارگران ۱۵ تا ۱۸ سال کارگران نوجوان تلقی می‌شوند و مقرر شده است که باید مرتب توسط سازمان تأمین اجتماعی تحت معاینه سالیانه قرار گیرند. در

بیشتری به این موضوع نموده و در قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بویژه در ماده ۱۰ صراحتاً مقرر داشته است:

هرکس نسبت به طفل یا نوجوان مرتکب آزار یا سوءاستفاده جنسی شود، در صورتی که مشمول مجازات حد نباشد با در نظرگرفتن شرایطی مانند وضعیت بزه‌دیده، شرایط مرتکب و آثار جرم، به ترتیب زیر مجازات می‌شود:

۱- آزار جنسی تماسی توسط محارم یا با عنف به مجازات حبس درجه پنج قانون مجازات اسلامی؛

۲- سایر آزارهای جنسی تماسی به مجازات حبس درجه شش قانون مجازات اسلامی؛

۳- آزار جنسی غیرتماسی توسط محارم یا با عنف به یکی از مجازات‌های درجه هفت قانون مجازات اسلامی؛

۴- سایر آزارهای جنسی غیرتماسی به یکی از مجازات‌های درجه هشت قانون مجازات اسلامی؛

۵- بهره‌کشی جنسی از طفل و نوجوان از طریق عرضه، در اختیارگرفتن، وادار یا اجیر کردن برای هرزه‌نگاری یا سوءاستفاده جنسی به مجازات حبس درجه پنج قانون مجازات اسلامی؛

۶- در دسترس قراردادن یا ارائه محتوا یا اثر مستهجن یا مبتذل به طفل یا نوجوان به یک یا چند مجازات درجه هشت قانون مجازات اسلامی؛

۷- استفاده از طفل و نوجوان برای تهیه، تولید، توزیع، تکثیر، نمایش، فروش و نگهداری آثار سمعی و بصری مستهجن یا مبتذل، حسب مورد به میانگین حداقل و حداکثر تا حداکثر مجازات مقرر در قانون مربوط؛

۸- واردات، صادرات، تکثیر، انتشار، عرضه، معامله یا بارگذاری محتوا یا اثر مستهجن یا مبتذل که در آنها از اطفال و نوجوانان بهره‌گیری شده و یا حمل و نگهداری آنها به یکی از مجازات‌های درجه شش قانون مجازات اسلامی؛

۹- برقراری ارتباط با طفل و نوجوان در فضای مجازی به‌منظور هرگونه آزار جنسی یا ارتباط جنسی نامشروع به یکی از مجازات‌های درجه شش قانون مجازات اسلامی.

در قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ (قانون قدیم) بدون این که قانونگذار توجهی خاصی به طفل بودن بزه دیده داشته باشد، مقرراتی را به صورت عام تصویب کرده بود که شامل اطفال نیز می‌شد. برای مثال در ماده ۸۲ این قانون که مفاد آن در ماده ۲۲۴ ق.م.ا. سال ۱۳۹۲ نیز عیناً تکرار شده است، برای مثال در مورد سوء استفاده جنسی، زنا با محارم نسبی مستوجب مجازات اعدام می‌باشد، بدین ترتیب هرگاه یکی از بستگان نظیر پدر و مادر با طفل خود مرتکب زنا شود،

اطفال برای اعمال خلاف توسط والدین ممنوع اعلام شده است. بنابراین به نظر می‌رسد چنانچه کودک را والدین به کار خلاف وادار نکنند، در هر سنی می‌توانند توسط والدین یا بزرگسالان در خانواده مجبور به کار شود. از این رو لازم می‌آید که قانون‌گذار با تأکید بر اعتبار قانون کار به صراحت اعلام کند والدین مطلقاً نمی‌توانند فرزندان زیر ۱۵ سال خود را به کار وادارند. لذا والدین در مقابل سکوت قانون کار در مورد خودشان کودکان را اغلب به مشاغل سخت از جمله دستفروشی، کارگری، شاگردی و پادویی در مغازه‌ها و زباله‌گردی مشغول می‌کنند.

در مقابل مطلب دیگری وجود دارد و آن هم در قوانین مجازات کیفری برای افرادی که کودکان را به کار خلاف وادار نمایند، در نظر گرفته است، مسئولیت مدنی برای والدین در این زمینه مسئولیتی را تعریف نکرده است. از طرفی قوانین کیفری هم که در این زمینه تصویب شده است، متروک شده‌اند و والدین فرزندان خود را به انواع مشاغلی مانند تکدی‌گری و دیگر مشاغل وادار می‌نمایند. با متروک ماندن این قوانین ظلم و اجحاف بی‌حد حصری بر روح و روان این کودکان خواهد رفت. در این جا به ذکر چند مورد از مجازات‌هایی که برای سوء استفاده کنندگان از قانون کار در مورد کودکان مقرر گردیده اشاره می‌نماییم.

بر اساس ماده ۵۸ از قانون کار، کارفرمایی که از این حکم عدول می‌کردند به حداکثر مجازات (جریمه نقدی هزار ریال تا ده‌هزار ریال و حبس تأدیبی از یک تا دو ماه یا هر دو) محکوم می‌شوند.

با تصویب «قانون تشدید مجازات به کار گماردن اطفال کمتر از ۱۲ سال در کارگاه‌های فرش‌بافی در سال ۱۳۷۴» و به موجب ماده واحده این قانون «هرکس اطفال کمتر از ۱۲ سال را به هر عنوان در کارگاه‌های فرش‌بافی به کار گمارد به حبس جنحه‌ای از شش ماه تا یک سال و تأدیه غرامت از پنج هزار ریال تا پنجاه هزار ریال محکوم خواهد شد در صورت تکرار، سه سال حبس جنحه‌ای و تأدیه ۳۰۰ هزار ریال غرامت است.»

۴-۵- مسئولیت مدنی دولت در برابر آزار جنسی کودکان

در زمینه حمایت از کودکان در مقابل جرایم جنسی، قانونگذار در قانون قدیم بدون توجه و اشاره به آزار جنسی عملاً مواردی را جرم تلقی کرده بود که می‌توانستیم آنها را در زمره آزار جنسی قرار دهیم. اما در سال‌های اخیر قانونگذار توجه

الف_ تشکیل یا اداره دسته یا گروه که هدف آن انجام امور موضوع ماده ۱ این قانون باشد.

ب_ عبور دادن (خارج یا وارد ساختن و یا ترانزیت)، حمل یا انتقال مجاز یا غیرمجاز (فرد یا افراد به طور سازمان یافته برای فحشاء یا سایر مقاصد موضوع ماده ۱ این قانون هر چند با رضایت آنان باشد).

ج _ عبور دادن (خارج یا وارد ساختن و یا ترانزیت)، حمل یا انتقال غیرمجاز افراد به قصد فحشاء هر چند با رضایت آنان باشد.

کودکان به خاطر وضعیت جسمانی خود، از جمله افرادی هستند که بیشتر از دیگران در معرض قاچاق انسان قرار می-گیرند.

قانونگذار نیز در هنگام تصویب قانون یاد شده به این موضوع توجه کرده و در تبصره ۱ ماده ۳ قانون مزبور مقرر داشته بود که چنانچه سن شخص قاچاق شده کمتر از ۱۸ سال تمام باشد، هرگاه عمل مرتکب مشمول عنوان افساد فی الارض نباشد، مستوجب محکومیت به حداکثر مجازات قانونی یعنی ده سال حبس است که این مقرر در حال حاضر منسوخ شده و قانونگذار در ماده ۱۲ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان قاچاق اطفال و نوجوانان را مستوجب حبس درجه ۳ یعنی حبس از دو تا پانزده سال دانسته است.

اگرچه ماهیت این جرم چند منظوره است، اما غالباً به منظور بهره برداری جنسی صورت می-گیرد و از جنایاتی است که حائز آثار اخلاقی و اجتماعی قابل توجهی می باشد و از رشد تکان دهنده‌ای برخوردار است و در میان انواع تجارت جنایت سازمان یافته سریع ترین رشد را دارد، و منافع زیادی عاید سازمان های جنایتکارانه می گردد و به نوعی برده داری کلاسیک نیز وجود دارد [۳]. در سال ۲۰۰۰ در پارلمان ایالت متحده قانونی علیه قاچاق اشخاص به تصویب رسید که ذکر مواردی از آن در این مبحث خالی از فایده نمی باشد:

۱- سالانه حداقل ۷۰۰ هزار نفر زنان و کودکان از مرزهای بین المللی قاچاق می-شوند که حدود ۵۰ هزار نفر از آنها به سرزمین ایالت متحده قاچاق می شوند.

۲- اکثر این اشخاص از طریق زور، فریب یا اجبار به بازار تجارت جنسی بین المللی و نهایتاً سر از فحشاء، عکس های مستهجن و سایر خدمات جنسی تجاری درمی-آورند.

۳- قاچاق اشخاص شامل کار اجباری و نقض فاحش معیارهای حقوق بشری و بهداشت عمومی و قواعد کار در سطح جهانی می-شود.

مستوجب مجازات اعدام خواهد بود. در مورد سایر خشونت هایی که ممکن است از طرف سایر اعضای خانواده اتفاق بیفتد، مجازات قانونی در نظر گرفته شده، همان مجازاتی است که برای اشخاص عادی در نظر گرفته شده است و تنها استثناء در این زمینه این است که اگر پدر یا جد پدری فرزند خود را بکشد یا ضرب و جرح عمدی بر وی وارد کند، قصاص نمی-شود و فقط ملزم به پرداخت دیه بوده و به سه تا سال حبس تعزیری نیز محکوم می شود که البته این ماده از مواد جرم زا بوده و سبب ارتکاب جنایت متعددی از جانب پدران نسبت به دختران خود علی الخصوص به بهانه های ناموسی شده است.

در قانون مجازات عمومی سابق مصوب ۱۳۰۴ که نخستین قانون مجازات ایران است نیز بدون آن که به طفل بودن بزه دیده توجه شود، در برخی موارد، مقرراتی تصویب شده بود که شامل اطفال نیز می شد. برای مثال طبق ماده ۲۰۷ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴: «مرتکب لواط و زنا محصنه و زنا با محارم نسبی و زنا به عنف در صورتی که جنایت مطابق مقررات شرعیه ثابت شود اعدام می-گردد و الا در محاکم عمومی و مطابق موارد ذیل مجازات خواهد شد.»

ماده ۲۰۸ همین قانون بیان می داشت که: «عمل هتک عفت (غیر از مواقعه) در صورتی که همراه با تهدید و یا در حضور دیگران باشد قابل مجازات است.»

۵-۵- مسئولیت دولت در برابر حمایت از قاچاق کودکان

در قانون مبارزه با قاچاق انسان در باب تعریف قاچاق و مصادیق آن به شرح ذیل بیان شده است :

ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق انسان مصوب ۱۳۸۳ قاچاق انسان را چنین تعریف کرده است: قاچاق انسان عبارتست از :

الف _ خارج یا وارد ساختن و یا ترانزیت مجاز یا غیر مجاز فرد یا افراد از مرزهای کشور با اجبار و اکراه یا تهدید یا خدعه و نیرنگ و یا با سوء استفاده از قدرت یا موقعیت خود یا سوء استفاده از وضعیت فرد یا افراد یاد شده، به قصد فحشاء یا برداشت اعضاء و جوارح، بردگی و ازدواج .

ب _ تحویل گرفتن یا انتقال دادن یا مخفی نمودن یا فراهم ساختن موجبات اخفاء فرد یا افراد موضوع بند (الف) این ماده پس از عبور و از مرز با همان مقصود.

در ماده ۲ این قانون نیز، اعمال زیر در حکم «قاچاق انسان» آمده است:

و به دنبال آن افزایش مهاجرت به شهرها و توسعه شهرنشینی همواره مشکلات و معضلات متعدد و پیچیده ای را دامن زده است که یکی از بارزترین آنها پدیده کودکان کار و کودکان خیابانی است پدیده کودکان خیابانی، پدیده ای جهانی و هشدار دهنده است. اگر چه آمار دقیقی از تعداد کودکان کار در کشور وجود ندارد اما طبق آخرین مطالعات مرکز آمار ایران حدود ۷۰ هزار کودک در ایران به صورت مستقیم درگیر کار در خیابان هستند. حضور در محیط ناامن خیابان، فقر و محرومیت این کودکان از آموزش و کانون خانواده زمینه ساز بروز پدیده بزهکاری کودکان خیابانی می شود؛ حمایت از کودکان کار و خیابان و درمان بزهکاری این کودکان، جلوگیری از پرورش بزهکاران و مجرمان احتمالی فردا و در واقع یک سیاست جنایی جرم شناسانه به منزله پیشگیری از ارتکاب جرایم در آینده محسوب می شود زیرا اصولاً کسانی که همواره مرتکب جرم می شوند همان کودکان بزهکار دیروز هستند.

از این رو چنانچه از همان کودکی آنها را تحت مراقبت قرار می دادند و اصلاح و بازپروری می کردند شاید می توانستند از تکرار و تعدد جرم آنها جلوگیری کنند. همه کودکان حق دارند از شرایط خوب زندگی برخوردار باشند. حق دارند بازی کنند، آموزش ببینند، و ... تا شرایط مناسب شکوفایی توانایی ها و رشد جسمی و معنوی و اخلاقی و اجتماعی آنها فراهم گردد. بروز جرم در میان اطفال با افراد بزرگسال متفاوت بوده و اطفال و نوجوانان دارای وضع روانی و اجتماعی به مراتب آسیب پذیرتری نسبت به سایرین می باشند، لذا باید روشی متناسب با شرایط و موقعیت این افراد اتخاذ شود. این روش تحت عنوان سیاست کیفری مربوط به کودکان و نوجوانان بزهکار اهمیت فراوانی دارد.

با توجه به یافته های این پژوهش، می توان گفت علیرغم آنکه بصورت پراکنده مواد قانونی مختلفی در خصوص اطفال و نوجوانان در مجموعه قوانین کار، مدنی، مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری وجود دارد و تنها قانونی که در راستای حمایت از اطفال و نوجوانان بطور ویژه مصوب شده است، قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ می باشد که نسبت به قوانین قبل دقیقتر و کاملتر بوده اما در جهت اجرای بهنگام قانون مذکور و به جهت پیشگیری از ارتکاب جرم توسط این قشر آسیب پذیر، نیازمند سیاست جنایی و فرهنگ سازی متناسب با جامعه و موقعیت زمانی می باشیم.

۴- قاچاقچیان، زنان و دختران را بخاطر فقر، فقدان آموزش، بیکاری و تبعیض و نبود فرصت های اقتصادی در کشور مبدأ خود که در وضعیت نابسامانی هستند، و با وعده های دروغین در خصوص اشتغال در کارهای پرستاری، خدمتکاری، کار در کارخانه ها و فروشندگی تطمیع می کنند.

با توجه به موارد مذکور قانون موجود و سیستم اجرای قانون در کلیه کشورها برای جلوگیری از قاچاق و به دام عدالت انداختن قاچاقچیان ناکافی است. از این رو رویه های جاری در خصوص برده داری جنسی و قاچاق زنان و کودکان ناقص اصول کرامت ذاتی و ارزش های تمام افراد بشری شناخته شده در اعلامیه حقوق بشر که به رسمیت شناخته شده است، می باشد. بنابراین دولت ها باید به طور یک جانبه و چندجانبه برای مدیریت صنعت قاچاق اشخاص با اتخاذ اقداماتی در جهت ارتقای همکاری میان کشورهای مربوطه و مسیرهای قاچاق بین المللی اقدام کنند [۳].

همچنین ماده ۱۱ همین قانون هرگونه معامله راجع به طفل یا نوجوان را ممنوع دانسته و مجازات مرتکب را حبس درجه پنج قانون مجازات اسلامی دانسته است؛ و قسمت اخیر این ماده نیز مقرر می دارد: چنانچه این رفتار با هدف فحشاء و هرزه نگاری، بهره کشی اقتصادی، برداشت اعضاء یا جوارح و یا استفاده از طفل و نوجوان در فعالیتهای مجرمانه باشد، مرتکب به مجازات حبس درجه چهار قانون مجازات اسلامی محکوم می شود.

۶- نتیجه گیری

کودکان از جمله گروه های آسیب پذیر جامعه اند که نیازمند حمایت، آموزش و تربیت می باشند. لذا هنگامی که این گروه مرتکب خطایی می شوند، شایسته است با رویکرد مناسب و هدف اصلاح و ارشاد و جلوگیری از تکرار جرم و بازگشت این اطفال بزهکار به دامن جامعه، تدابیر و قوانین خاصی اتخاذ شود و تا حد امکان این گروه را از ورود به دادرسی کیفری_تنبیهی به دور نگه داریم و به نظر می رسد که بهتر است قانون گذاران عرصه حقوق کیفری مسئولیت کیفری را مضیق نمایند.

بزهکاری کودکان خیابانی یکی از آسیب هایی است که نه تنها بخش قابل توجهی از کودکان و نوجوانان را که سرمایه های آینده جامعه هستند، در معرض انواع صدمات قرار داده، بلکه جامعه را نیز با زیان های فراوانی روبرو ساخته است. از این رو، توجه به این پدیده و شناخت ابعاد گوناگون آن به منظور تشخیص علل و عوامل مؤثر بر آن و ارائه راهکارهای علمی و عملی، زمینه را برای کاهش آن فراهم می سازد. صنعتی شدن

منابع

۱. ایروانیان، امیر، (۱۳۹۱) «بررسی تطبیقی حقوق کودک در اسناد و مقاله نامه‌های بین‌المللی و مقررات داخلی»، ماهنامه دادرسی، شماره ۹۱.
۲. طاهری، حبیب‌الله، (۱۳۷۶)، حقوق مدنی، ص ۱۲۴؛ ج ۱، چاپ دوم، دفتر انتشارات اسلامی قم.
۳. صادق، سلیمی، (۱۳۸۲)، جنایات سازمان یافته فراملی، تهران، انتشارات صدرا.
۴. پیوندی، غلامرضا، (۱۳۸۲). حقوق کودک، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول.
۵. گلدوزیان، ایرج. ۱۳۸۴، حقوق جزای اختصاصی. جرایم علیه تمامیت جسمانی، شخصیت معنوی، اموال و مالکیت، امنیت و آسایش عمومی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ یازدهم.
۶. لنگرودی، محمد جعفر، (۱۳۸۱)، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، ج ۳، چاپ دوم، نشر گنج دانش.
۷. مدنی، سید جلال‌الدین (۱۳۹۴) آیین دادرسی کیفری ۱-۲-۳، چاپ ششم، تهران، انتشارات پایدار.
۸. فرخی، سعید، زینالی، امیرحمزه، (۱۳۹۰)، آسیب‌شناسی حقوق کودک در ایران، تهران، انتشارات نشر میزان، چاپ
۹. عباچی، مریم (۱۳۸۰)، حمایت از اطفال در مقابل اعتیاد و قاچاق در ماده ۳۳ کنوانسیون حقوق کودک، چاپ روزنامه رسمی کشور، تهران، ج ۳.
۱۰. مصدق، محمد، (۱۳۹۴)، آیین دادرسی کیفری بر مبنای قانون جدید، چاپ پنجم، تهران، انتشارات جنگل جاودانه.
۱۱. معظمی، شهلا و دیگران، (۱۳۹۲)، نقش کلینیک‌های حقوقی در تامین عدالت برای کودکان مجموعه مقالات همایش عدالت کیفری کودکان و نوجوانان در نظام حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی، تهران انتشارات دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری.
۱۲. معین، محمد. ۱۳۸۶، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات سرایش، چاپ نهم.
۱۳. موسوی، عافیه سادات (۱۳۹۰) بزهکاری اطفال و نوجوانان، تهران، انتشارات امجد.
۱۴. نقدی نژاد، مجتبی، (۱۳۹۰)، پیشگیری از بزه دیدگی اطفال در سیاست جنایی ایران و اسناد بین‌المللی، تهران، انتشارات جاودانه جنگل، چاپ دوم.
۱۵. شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۸۳)، بزهکاری اطفال و نوجوانان، چاپ ۱۲، تهران: انتشارات مجد.